

Література

1. Праця України 2008: Статистичний збірник. — Державний комітет статистики України: № 09/4-11/162. — К., 2009. — 322 с.
2. Загальнодержавна програма «Збереження і розвиток трудового потенціалу України на 2008—2017 роки» / [Електронний ресурс]. — Джерело доступу: <http://zakon.nau.ua>.
3. Про Стратегію розвитку споживчої кооперації України (2004—2015 рр.). — К.: Укоопспілка, 2004. — 62 с.

Стаття надійшла до редакції 17.06.2010 р.

УДК 368.914:364.35

Л. Г. Стожок, канд. екон. наук., доц.,
Відкритий міжнародний університет
розвитку людина «Україна»

СОЦІАЛЬНА ВРАЗЛИВІСТЬ ТА ЇЇ ОСОБЛИВОСТІ В ПЕРІОД КРИЗИ

АНОТАЦІЯ. У статті охарактеризовано основні чинники соціальної вразливості в основі якої лежить нестійке економічне становище, зумовлене фінансово-економічною кризою, розглянуто основні заходи пом'якшення їх впливу на соціальний стан різних верств населення.

КЛЮЧОВІ СЛОВА. Соціальна вразливість, соціальні ризики, соціальна підтримка, соціальна допомога, соціальний захист, соціальне страхування, соціальна стабільність.

АННОТАЦИЯ. В статье охарактеризованы основные факторы социальной уязвимости в основе которой лежит неустойчивое экономическое состояние, обусловленное финансово-экономическим кризисом, рассмотрены основные мероприятия смягчения их влияния на социальное состояние разных слоев населения.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА. Социальная уязвимость, социальные риски, социальная поддержка, социальная помощь, социальная защита, социальное страхование, социальная стабильность.

THE SUMMARY. The article describes main factors of social vulnerability, which is based on unstable economic standing caused by economic crisis and considers main measures in order to soften their affect on social standing of different sections of the population.

KEYWORDS. Social vulnerability, social risks, social support, social help, social defense, social security, social stability.

Вступ. Система інституту соціального захисту України функціонує в ракурсі політичної напруги, яка супроводжується політичними змінами і економічної, яка супроводжується поглибленням фінансово-економічної кризи. Економічні перетворення породжені кризою обумовлюють відповідні зміни в сфері соціальної політики, створення механізмів соціального захисту, що ґрунтуються на принципах самоуправління і взаємодопомоги. Аналіз сучасного стану в сфері соціального захисту, соціальної підтримки населення свідчить про недосконалість функціонування системи соціального захисту і про її неспроможність, у разі залишення без змін, щодо мінімізації наслідків соціальної кризи. Дослідження вчених та останні міжнародні програми, щодо боротьби з наслідками фінансово-економічної кризи, засвідчують про визначальну роль соціальної згуртованості у забезпеченні соціальної безпеки держави в цілому. Останнє вимагає створення повноцінного соціального захисту населення. З огляду на вище зазначене це обумовлює необхідність наукового узагальнення змін у сфері соціального захисту і удосконалення заходів мінімізації факторів соціальної вразливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми соціального захисту та соціальної підтримки різних верств населення та шляхи їх вирішення, які полягають, перш за все, в адресності наданні соціальної допомоги досліджуються у працях вітчизняних та російських науковців, а саме, Е.М. Лібанової, А.М. Колота, Л.С. Лісогор, М.С. Шаповала, В.Д. Роїка.

Постановка завдання та мета статті. Основними завданнями статті та її метою є дослідження факторів соціальної вразливості в умовах фінансово-економічної та політичної кризи, які впливають на соціальну стабільність населення різних груп, а також характеристика заходів мінімізації впливу цих факторів на соціальний стан населення на будь-якому етапі життєвого шляху.

Виклад основного матеріалу. Криза — це абсолютне нагадування того, що глобальна зміна економіки потребує соціальних змін, головними завданнями яких є гарантування соціального захисту населення. Життя людей протікає в поєднанні з такими факторами, як невизначеність, вразливість, нестійкість, які з розвитком суспільства лише розгалужуються і доповнюються. «Вразливість» можна розглядати як стан високої схильності певним ризикам і факторам невизначеності в поєднанні з зменшеною здатністю захистити себе від цих ризиків і факторів

невизначеності, а також протидіяти їх негативним наслідкам. Вразливість існує на всіх рівнях і у всіх параметрах суспільства і є невід'ємною частиною людського існування. Ступінь вразливості визначається динамікою впливу як внутрішніх, так і зовнішніх факторів, які охоплюють найрізноманітніші політичні, економічні, соціальні явища і явища навколишнього середовища. Виокремлюють кілька підходів щодо дослідження факторів вразливості. Перший полягає в дослідженні по кожній соціальній групі. Соціально-вразливі верстви населення, в широкому розумінні, є представники вразливих верств населення: індивіди або соціальні групи, що мають більшу, ніж інші ймовірність зазнати негативних впливів соціальних, екологічних факторів або дістати хворобу. При використанні даного підходу існує ризик повторення того чи іншого фактору. Іншим напрямком дослідження є класифікація соціальних груп за критеріями джерел вразливості. Окремо можна виокремити підхід дослідження джерел, характерних лише одній соціальній групі. Враховуючи той аргумент, що ризики не можливо передбачити, ніяке групування чи класифікація джерел вразливості не може бути вичерпною.

Розглянемо більш детально соціальну вразливість, в основі якої лежить нестійке економічне становище. Основні джерела соціальної вразливості в умовах фінансово-економічної і політичної кризи об'єднаємо в наступні групи:

- ✓ відсутність можливості отримання стабільного доходу,
- ✓ низький рівень соціальних виплат,
- ✓ низький рівень охорони здоров'я.

В 2009 році економіка Єврозони скоротилася на 4,2 %, у країнах Центральної і Східної — на 3,7 %, а в країнах СНД на 5,1 %. Незважаючи на те, що економіки країн поступово виходять з кризи, безробіття все ще зростає, залишаючись найбільш небезпечним для працездатного населення [3, С. 4]. Безробіття, неповна зайнятість і відсутність гарантії збереження робочого місця — це і причини, і наслідки соціальної вразливості, від якої страждають різні групи населення. Молоді люди, на відміну від осіб середнього віку, більш вразливі щодо втрати роботи, оскільки, незважаючи на високу продуктивність, не володіють достатнім рівнем досвіду і професійними навичками. Молоді працівники, в період економічної нестабільності, часто опиняються у резерві, оскільки, їх, як правило, звільняють у першу чергу і наймають — в останню. Таким чином, вони не мають можливості мати стабільну роботу, що тягне за собою додаткові ризики. Що стосується

людей працездатного віку, то відсутність у них роботи веде не лише до втрати виробничого ресурсу суспільства в цілому, а й до небезпеки опинитися на межі виживання, а в майбутньому в «статусі» утриманців. Для інвалідів можливість працевлаштування є основою реалізації їх прав і можливістю включення в життя суспільства. Для осіб пенсійного віку — це не лише втрата додаткового заробітку, а й ізоляція від суспільного життя. Таким чином, для всіх соціальних груп відсутність роботи і нестабільність працевлаштування являються основними джерелами незахищеності в плані отримання доходів, а все це може привести до бідності, що в свою чергу, посилює соціальну вразливість унаслідок соціальної дискримінації і впливу різних соціальних ризиків. Починаючи з жовтня 2008 року, внаслідок негативного впливу фінансово-економічної кризи, активізувалися процеси вивільнення працівників через зменшення обсягів виробництва, обсягів надання послуг як у фінансовій сфері, так і в інших сферах економіки. Збільшилась кількість працівників, яких відправлено в неоплачувані відпустки з ініціативи роботодавців та переведено на роботу на умовах неповного робочого часу (дня або тижня). Отже, рівень безробіття населення працездатного віку за 2009 рік у середньому становив 9,6 %. Серед безробітних 10,8 % становили чоловіки і 8,3 % — жінки. За місцем проживання вищий рівень безробіття становило міське населення (10,2 %) і сільське — 8,2 %. За січень 2010 року працевлаштовано майже 30 тис. осіб із 65 тисяч вакантних посад. А за січень 2009 року даний показник становив 39 тисяч із 89 тисяч вакантних посад [2]. Причиною низького рівня працевлаштування є низькооплачуваність запропонованих видів робіт. А враховуючи те, що середній розмір допомоги за січень 2010 року становив 662 грн, що на 182 грн менше від розміру мінімальної заробітної плати, то в застрахованих безробітних не велике бажання працевлаштовуватись. Іншою, не менш важливою причиною, є невідповідність рівня кваліфікації.

Незадовільний стан економіки та стрімке зростання споживчих цін суттєво позначились на соціальній сфері. Номінальне зростання середньої заробітної плати штатних працівників в 2009 році становило лише 5,5% при падінні реальної заробітної плати на 9,2%. А доходи населення є одним з найважливіших показників, який характеризує рівень економічного та соціального стану та захищеності суспільства. Бідність працюючого населення є проблемним питанням для України. Серед низькооплачуваних верств населення є працівники соціальної сфери та жителі села. Середня заробітна плата в сільському господарстві за січень 2010

року становила лише 58,1% від середньої по економіці (150% до прожиткового мінімуму для працездатних осіб), тоді як середня по промисловості 114,8 % (296 %), а в сфері фінансової діяльності — 218,1 % (562%) відповідно. Сума невиплаченої заробітної плати протягом січня поточного року збільшилася на 219 млн грн (рис. 1), що відбулося в основному за рахунок підприємств промисловості (на 111 млн грн), організацій, що здійснюють операції з нерухомим майном, оренди, інжинірингу та надання послуг підприємцям (на 40 млн грн), а також будівництва (на 33 млн грн). Приріст суми боргу в цілому по економіці на 1 лютого поточного року становив 14,9 % до 1 січня поточного року [2].

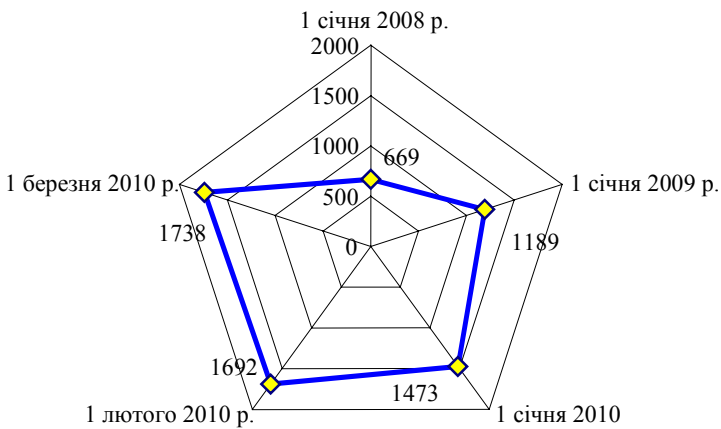

Рис. 1. Динаміка суми заборгованості із виплати заробітної плати, млн грн

Ускладнює ситуацію і той факт, що питома вага заробітної плати в структурі доходів населення найбільша.

Доповнює перелік вищезазначених чинників, які впливають на рівень життя та бідність в Україні: значний рівень безробіття, низький рівень трудових доходів, зокрема заробітної плати, їх невиправдана диференціація, не зумовлена ефективністю праці та економічними результатами, велика тіньова частка в доходах населення, суттєві регіональні диспропорції в доходах населення і низький рівень соціальних виплат.

Отже, початок 2010 року охарактеризувався недофінансуванням соціальних виплат як пенсійних, так і виплат допомоги на

дитину. Згідно з оперативними даними Пенсійного фонду України, за лютий 2010 року отримано 8444,9 млн грн власних надходжень. За січень-лютий із державного бюджету отримано 8084,1 млн грн, із фондів соціального страхування — 2,9 млн грн, що на 12,5 млн грн (або на 18,8 %) менше від запланованого. Загальна сума надходжень за січень-лютий 2010 року становила 24115,9 млн гривень, а загальна сума видатків у січні-лютому — 29523,2 млн гривень. Таким чином, розрив між доходною частиною та видатковою за січень-лютий складав 5407,3 млн грн (рис. 2) [1].

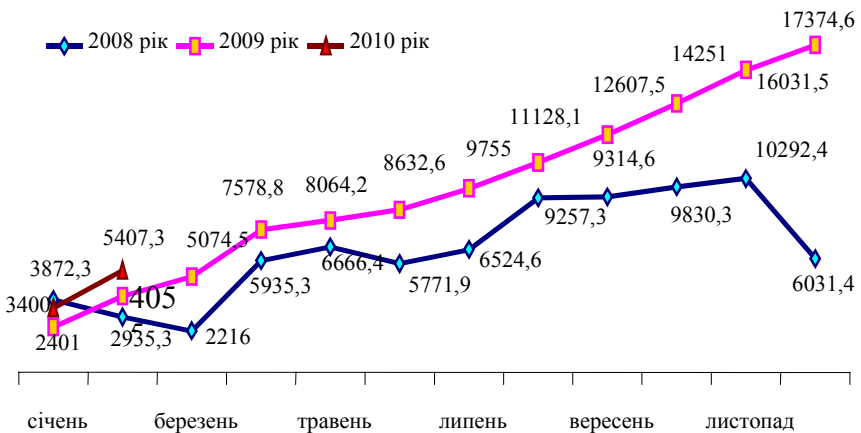

Рис. 2. Динаміка суми непогашеної позики, що надавалася з державного бюджету Пенсійному фонду на покриття дефіциту власних надходжень, млн грн

Відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», Пенсійному фонду України на покриття тимчасового касового розриву з єдиного казначейського рахунку надається позичка. Загальна сума наданої позички станом на 19.03.2010 р. становила 26592 млн гривень. При збереженні такої негативної тенденції заборгованість Пенсійного фонду за отриманими позичками може перевищити рівень (з урахуванням заборгованості за 2009 рік) у 47 млрд грн [1].

Здоров'я людини — одна з найвищих цінностей суспільства, що становлять основу економічного та духовного розвитку дер-

жави. На формування та відтворення людського капіталу, який на сучасному етапі є найважливішим чинником економічного, науково-технічного та соціального прогресу впливає рівень доступності для людини основних матеріальних і соціальних благ, задоволення її матеріальних, соціальних і духовних потреб.

Важливими та необхідними умовами відтворення людського капіталу є якісне медичне обслуговування, що забезпечує збереження та поліпшення здоров'я людини, якісна освіта, що формує її інтелектуальний і творчий потенціал. Покращання здоров'я нації, сприяння доступу до якісної освіти та знань — неодмінні складові підвищення добробуту громадян.

Можливість отримувати за місцем проживання відповідне медичне обслуговування та освіту є важливою складовою соціальної безпеки окремої особи, регіону та держави в цілому.

Соціальна та економічна ефективність медичного страхування залежить від того на скільки глибоко і всебічно пророблено концепцію розвитку страхової медицини в країні. Об'єм коштів, які асигнуються на охорону здоров'я, а також спосіб фінансування, визначається рівнем розвитку країни. Як правило, чим багатша країна, тим більше коштів виділяється на охорону здоров'я. Країни з високим рівнем доходів витрачають у середньому біля 10% ВВП, країни з середнім рівнем доходів — 6 %, а країни з низьким рівнем доходів — менше 5 %. Мінімальна норма витрат на життєво важливу медичну допомогу, згідно рекомендацій Світової Організації охорони здоров'я становить не менше 34 дол. на душу населення [5, с. 2]. В Україні загальні витрати становлять 4,7 % ВВП [2].

Крім недостатньої фінансової бази медичній сфері характерне і нераціональне та неефективне використання наявних ресурсів системи охорони здоров'я: високий відсоток необґрунтованої госпіталізації і надмірна її тривалість; низький рівень надання медико-санітарної допомоги, коли населення змушено частково або повністю оплачувати необхідні ліки при загальнодержавному декларуванні безоплатної медичної допомоги; розпорошеність та неефективне використання ресурсів другого рівня медичної допомоги, існування декількох паралельних систем, підпорядкованих різним міністерствам.

В умовах фінансово-економічної кризи пріоритетним стає питання забезпечення якості та доступності медичної допомоги для населення шляхом підвищення ефективності та раціонального використання фінансових, кадрових і матеріально-технічних ресурсів.

Основні заходи щодо пом'якшення вище названих соціальних ризиків необхідно формувати в ракурсі конкретної соціальної групи. Проблему безробіття молоді необхідно вирішувати шляхом отримання кваліфікації відповідно до запиту ринку праці і ліквідації законодавчих бар'єрів, які можуть привести до дискримінації молоді на ринку праці. Для ведення ефективної політики в сфері зайнятості для осіб пенсійного віку необхідно застосовувати гнучкий підхід. Таким чином, особи, які бажають і можуть працювати повинні мати можливості продовжувати працювати і робити свій внесок в економіку до тих пір, поки є бажання це робити, а також повинні користуватися гнучкими умовами праці, враховуючи зниження продуктивності праці у зв'язку з віком. Для реалізації вище зазначеного необхідно створити програми щодо їх перепідготовки і підвищення кваліфікації з метою їх включення в новітні технологічні і інноваційні процеси, які зачіпають не лише робоче місце, а й ринок економіки в цілому. Необхідно розширити участь інвалідів на ринку праці шляхом ліквідації бар'єру в отриманні освіти, працевлаштування, створення можливостей для самостійної зайнятості, включаючи доступ до отримання кредитів.

В напрямку підвищення рівня соціального захисту необхідно розмежувати соціальне захисти від соціального страхування. Враховуючи те, що соціальний захист являється важливим компонентом інтегрованого підходу до зменшення соціальної вразливості, доповнюючим заходом політики направленої на недопущення соціальної ізоляції, необхідно розвивати адресну соціальну допомогу. А для працюючого населення забезпечити функціонування обов'язкового соціального страхування, яке фінансується за рахунок страхових внесків. Запровадити обов'язкове соціальне медичне страхування, яке дасть можливість залучити додаткові кошти для фінансування охорони здоров'я і таким чином, забезпечить якість і доступність медичної допомоги для всього населення.

Висновки. Розподіл доходів, доступ до механізмів соціального захисту є визначальними матеріальними і соціальними умовами щодо визначення соціальної вразливості одних груп і стійкого становища інших. Таким чином, соціальну вразливість можна розглядати в залежності від соціальної групи, статі, віку, ступеню захисту, а також від характеру державних заходів щодо розширення чи обмеження можливостей забезпечення засобів існування. Доступ до соціального захисту необхідний для того, щоб пом'якшувати, зменшувати соціаль-

но неприйнятні ризики і вразливості, гарантувати захист від них. Дітям потрібний доступ до медичного догляду і освіти. Молодь і особи старшого віку потребують підтримки в період відсутності можливості до праці. Особи пенсійного віку — відповідного забезпечення доходів протягом життя. Отже, на будь-якому етапі життєвого шляху, людина повинна володіти певними правами: право на медичне обслуговування, право на позитивну роботу, на отримання матеріальної підтримки, на освіту і на рівність можливостей. І все це — повинна гарантувати держава.

Соціальна вразливість являється відправною точкою для проведення заходів у сфері соціальної політики, оскільки, соціальна стабільність у суспільстві — це необхідна умова сталого розвитку. Економічне зростання значною мірою залежить від стратегії і тактики державного регулювання, від визначення пріоритетів і напрямів соціальної політики адекватних ринковим відносинам, спрямованих на забезпечення соціального захисту та соціальної безпеки населення. Реформи, які є необхідною умовою стабілізації розвитку суспільства, повинні бути направлені на підвищення рівня охоплення населення соціальною підтримкою саме виходячи з потреб (урахування доходів одержувачів допомоги) і адресності (залежно від соціальних ризиків) при наданні даної підтримки.

Література

1. Аналітична записка щодо виконання бюджету Пенсійного фонду України за січень — лютий 2010 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/16816.html>
2. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Динамичное социальное обеспечение для Европы: Выбор и ответственность // Международная ассоциация социального обеспечения. — Женева, 2010 г. — 35 с.
4. Міністерство охорони здоров'я України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: // <http://moz.gov.ua/ua/main/press/?docID=12761>
5. Улучшение охраны здоровья: преодоление трудностей // Бюллетень социальной политики Международной организации социального обеспечения. — № 6. — 4 с.

Стаття надійшла до редакції 30.06.2010 р.